

Рајко Лукач

ХАРОН

Иако нам је мати била жива, мој старији брат је успио да ми обезбје-ди мјесто у интернату за ратну сирочад, али ја нисам волио школу и, чим сам у сестрином писму прочитао да је он отишао у војску, скоро сто километара сам препјешачио од Бањалуке до наше куће. Успут ме је мимоишло неколико трактора, аута и војничких камиона, остављајући ме у густом облаку прашине, а ја сам брисао усне и очи и сањарио да сам шофер у њиховим кабинама. Примали су ме само кочијаши у коњска кола, на даску поред себе, да ме повезу који километар. А кад сам се нашао на фртаљ пута до куће, удари таква провала облака, да је лед крцкао под мојим сандалама као срча послије туче у биртији, а водена бујица пресецаола друм на сваком кораку. Расквашена обућа ми се до краја распала и бос стигнем кући.

Од тога пјешачења, поготово кад сам био свињар преко Саве, све чешће сам замишљао како се возим с краја на крај свијета, бректао уснама и празним шакама тобоже окретао волан тамо-амо. Маштао сам, али нисам могао ни да помислим како ће се то једном остварити. И то врло брзо.

Помогло ми је и ту што сам био дијете палог борца, како је у пријави за тромјесечни тракторски курс, организован у Дубици, написао мој брат, који се вратио из војске и мене довео назад из прекосавског села гдје сам служио на имању неког остарјелог газде. На тај курс за омладинце упутила ме је управа сељачке радне задруге и, кад сам положио тракторски испит, у Задрузи сам прво возио мали форд фергусон, бензинац. Ансалда, талијанског гусјеничара, добио сам кад је Ацо Змијањац прешао на новог визона.

Оне године кад си се ти родио, погинуо је Тинго на вршалици. Пред задругу су доведене шљиве за истовар и радници, који су убаци-

вали снопове пшенице у вршалицу, прекинули су посао и дотрчали да поједу мало шљива. Младић који је вилама бацао жито са хрпе на земљи, бацио је још неколико снопова на вршалицу, па и он отишао по шљиве. Кад су се вратили, од набацаних снопова Тинго није могао да добро види гдје је рупа у којој је стајао док српом развезује снопове и растреса их у бубањ, брзоплето је стао, промашио ослонац и упао у жрвањ. Трактор, који је дебелим ременом покретао вршалицу, већ је био укључен и јадни Тинго је стигао само да крикне: „Јооој!”

Од прашине и бректања вршалице и трактора, то нико није чуо ни примијетио, све док се бубањ није заглавио и вршалица се зауставила. Морали смо да демонтирамо пола вршалице како би извукли Тингу и његове изнакажене патрљке. Бубањ му је смрскао све кости ногу, поцијепео и згулио кожу с њих, истргао мишиће, а жиле су се омотале око бубња и зауставиле га. Толико су затегле, да се бубањ није могао покренути ни напријед, ни назад. Тек кад смо одшрафили зупчанике, успјели смо да одглавимо и повадимо смрвљене кости и одмотамо крвне судове, који су се развукле бар два метра. Стопала су му прва прошла кроз бубањ и готово да су остала читава. Све друго испод трупа било је спљескано.

Био је још жив, без свијести. На ногама му било више пљеве него меса. Умотамо га у цераду и ја га одмах фергусоном одвезем у дубичку болницу, одакле су га општинским џипом послали у Сисак на клинику. Одсјекли су му ноге и санирали повреде, али је добио упалу, тровање, шта ли, и умро други дан. Био је, иначе, веома снажан мушкарац и кад су га освојили температура и болови, све је на себи и око себе потргао.

Тад су ме први пут послали да у тракторској приколици довезем леш у село. Кад сам стигао назад, дочекала ме је кукњава какву више никад нисам чуо. Плакало се због Тинге, још више због његових двију дјевојчица. Једна је тек била проходала, а друга само што се родила. Од толике кукњаве сам, ваљда, оглувио за сва будућа нарицања која сам морао да слушам.

Кад се расула серезејка, отпутовао сам у Окучане и запослио се у тамошњој задрузи. Сљедеће године сам отишао у армију, а по повратку са служења војног рока прими ме Жарин Губић за трактористу у рављанском пољопривредном добру. Убрзо се оженим и, пошто ми је било далеко да идем у Драксенић на посао, замијеним се са Вукићем, који оде код Жарина, а ја поново сједнем у кабину међеђанског гусјеничара. Управнику било криво што одлазим, каже ми: „Разумијеш ти мене, ко је видио с коња на магарца?”

Али, баш тад је наша задруга купила новог задругара, који је био доста јачи трактор, са добром кабином, те нисам с коња пао на магар-

ца. Био је регистрован и могао је да иде у саобраћај, да врши превоз, а не само да оре. Возио сам га као да је камион. Био сам с њим чак у Копру, Делницама, Ријеци, Загребу. Четири пута сам возио у Београд грађу за куће које су себи градили наши мјештани. Нема гдје ме није било.

Кад неко умре ван села, у болници, покојникова породица је задрузи плаћала гориво и ја сам, без икакве надокнаде, ишао да довезем леш. У приколици задругара првог сам довезао Тозу Мркаља из бањалучке мртвачнице. Он је, несрећник, чувао ноћу тракторе на пољима пољопривредног добра, заспао на земљи и оболио од галопирајуће туберкулозе. Не знам да ли је имао и тридесет година, само што му се био син родио. Довезао сам га у авлију, а сутрадан и на гробље. Кад су гробари почели да затрпавају ковчег, дојурили су на бициклима двојица дубичких милиционера и наредили да се рака отрпа, а ковчег извади и отвори. Народ се крстио у чуду, а покојников брат, знајући шта милиционери траже, побјегне у шуму. Он је претходне ноћи у сусједном селу ушао кроз прозор у кућу управника задруге, украо му одијело из ормара и у њега обукао мртвог брата. Одијело је скинуто, милиционери га смотали у плави пакпапир и одвезли се низ стрми путељак, а ми покојника голог вратили у сандук и таквог га закопали.

Рабановог сина Дују, дјечака који је умро од рака на грлу, довезао сам из Загреба. Рабан је нудио докторима милион динара, све паре које може да добије за кућу и имање, само да му излијече јединца, али му није било спаса. Нису помогле ни врачаре које је обилазила дјечакова мајка, па ни све надприродне моћи Циганке Митре. Не вратише му здравље ни калуђери из Моштанице, гдје су га водили на молитве за оздрављење, илинданско умивање водом са Светиње, ни записи што су их слале хоће из Орахове и Дубице, мед којим су га хранили, ни петролеј којим су га појили.

Рабан је остао да припреми сахрану, а са мном у Загреб по дјечаков леш пошла је његова мати и Никола Мркаљ, да нам се нађе при руци. Иако је било једно мјесто поред мене у кабини, мати је сјела с комшијом у приколицу покривену церадом. Стигли смо предвече и морали смо преноћити у хотелу, па су они отишли да нам обезбједе собе а ја да паркирам трактор у предузећу гдје сам имао познаника. Мислио сам да ћу преспавати у двокреветној соби с Николом, али сам се преварио, јер је мој имењак у собу одвео уцвијељену комшиницу а мени оставио кључ од једнокреветне собе. Ујутро су толико били расположени и добре воље, као да нас послије доручка није чекао одлазак у мртвачницу а њу сусрет са мртвим сином.

У рату су му страдали прва жена и дјеца, а сад је изгубио и своју једину утјеху, понављао је Рабан на сахрани. Дуго ће у његовој кући по цијелу ноћ горити петролејска лампа, јер му несаница није дала ни да

заспи, ни да престане плакати за својим посљедњим дјететом. Иако је имао брух, радио је по цијели дан најтеже послове, желећи да бар умре од премора и терета, ако не може да усни до зоре. Заспао је тек кад се насмрт разболио.

А и тај брух, који му је загорчавао тегобни живот, добио је онога дана кад је из прекопросарског села довозио ратну удовицу са двоје дјеце. Коњска запрега се заглавила прелазећи набујали поток и младожења је морао да ишчупа заглављени точак. Пијани сватови су остали да сједе у колима, да пјевају и дрпају младу, а он се упињао из све снаге да ишчупа точак из шљунка и викао на коње, те на једвите јаде покренуо кола. Од тада му се дроб сваки час заглављивао у препони и уз велике муке га је враћао назад. Према некима живот стварно зна бити немилосрдан, те им смрт дође као спас.

Када сам Камагину мртву мајку возио из Приједора, пукла ми је гума у окуци и слетили смо с пута а мало је фалило па да и мене сахране тог дана. А старој Цвијићки, коју је угушило силно сало, једва смо нашли довољно простран ковчег у Приједору, а без ковчега нису хтјели да је отпусте из мртвачнице. Осморо људи је уносило тај ковчег у приколицу, а код њене куће је нисмо ни износили, већ на гробљу, гдје су била опет потребна осморица снажних мушкараца. Било је као да у земљу спуштамо огроман чамац пун камења. Јадница је била толико дебела, да су се столице под њом угибале и шкрипале на сваки покрет, а при устајању би подигла и столицу, притом се дуго концентришући и хватајућу залет за тако мучан подухват. Комшије су говориле да столице под њом шкрипе од страха, да више уздишу и крцкају него што цвиле, јер никако не могу да навикну на толики терет. Због тога је у кући за себе имала масивни треножац без наслона, који више није служио ничему и рођаци су га исјекли за ложење, а њен велики кревет од храстовине продали су на вашару.

Из Приједора сам довезао и Симана, онога што се три пута вјенчавао са истом женом и због ње се три пута покушао објесити, па пукне грана или штрик, а кад се разболио, јурио је докторима, не би ли жив остао. Како је сахранила мужа, његова удовица више никада ништа није скувала за јело. Ручавала је код комшија и рођака, или би јој кћери, које су живјеле у Дубици, доносиле лонце са храном. Издржала је тако неких петнаест година, а онда је изгубила апетит, данима ни у чијој кући ништа није могла да окуси и зетови су је смјестили у болницу, а ја сам врло брзо и по њу отишао, да је провозам у сандуку на тракторској приколици.

Довезох и мрвог звонара Светислава, заједно са новчаником препуним њемачких марака, седамдесет хиљадарки, нађеном у цепу панталона, које због пара није дао да му скину док је лежао у болници. А

кад сам га возио доктору, рекао ми је да нема новаца ни за бензин, већ да ће то одрадити његове кћери, да их зовем на прољеће да ми окопају њиву с кукурузом, или шта друго.

По Петра, милиционера који је себи простријелио срце службеним пиштољем, морао сам да идем чак у Нови Травник. Сахранивши га у свом старом радничком одијелу, брат је опрао његову крваву униформу, пажљиво окрпио рупу на грудима, испеглао је и облачио кад иде у град, да не би плаћао аутобуску карту. Иако је био изразито мрке масти и косе, због униформе су га убрзо прозвали Плави Анђелко, а дјеца викала за њим да му је испао пендрек. Па кад се униформа почела цијепати, отпутовао је трбухом за крухом, ваљда у Словенију, а његов отац се досјетио да обуче у њу страшило на њиви и пијани сељани су га војнички поздрављали кад би пречицом тетурали из биртије. Док би пили, гунђали су како није у реду да петокрака и милиционерске еполете буду на страшилу, а кад крену кући опет би се сви заустављали на међи, покушавали да стану мирно и оштрим покретима деснице поздрављали симболе власти, све док дјеца нису скинула еполете и капу са звијездом, а птичји измет остао једини украс по униформи на сламнатом тијелу.

Једино сам мајку управника наше задруге, кад јој је бик роговима пробрио трбух и искидао дроб, возио живу у оба правца. Возио сам до дубичке болнице и дјевојку коју је угризао поскок док је за задругу брала купине у Швабама, али нисам ишао по њу кад је оздравила, јер сам баш тада возио јапију за кућу неког нашег Београђанина.

Управникова мати је чудно говорила, прескачући неколико ријечи у реченици, најчешће именице и властита имена, те гутала слова у ријечима, да је то увијек изазивало смијех. Тако је било и кад је хирургу, освијестивши се послје зашивања цријева и стомака, описивала како ју је во убо, и цијело болничко особље јој се од срца смијало. Кад је почела да устаје из постеље и прави прве кораке по соби, примијетили су још једну њену особину која их је такође наводила на смијех, ма колико жељели да остану озбиљни пред старијом женом, док би причала, несвјесно се лупала по дебелом туру.

Прије мајчиног повратка из болнице, управник је утјерао лудог вола у приколицу мог трактора и заједно смо га одвезли на кориду у Стричиће, претходно га вагнувши на задружној ваги за возове сијена и жита, како би знао колико новца да тражи за њега. Распарао је Главоња неколико бикова, али је у полуфиналној борби и сам награисао, толико да га је управник са задовољством продао неком бањалучком касапину, и то по веома доброј цијени, јер се купцу, процјењујући одока килограме, учинило због великог чела да је рањени бик знатно тежи.

Само што је Босиљкина рана на стомаку зацијелила и она стала на ноге, кад и њеног мужа, док је помагао млађем сину, сеоском ковачу, да поткује пастува дотјераног из Орахове, задеси несрећа, коњ је отргао ногу из његових старачких шака и копитом га ударио у чело. Главне умотане облогама од купусовог листа, неколико дана је газда Свето одбијао да га возимо доктору, мада је било очито да то неће изићи на добро. Мушкарци из нашег и сусједних села су, како налаже обичај, долазили да га обиђу у постељи, а он их је примао насамо и свакоме у брк, пруживши му дуванкесу са грубо резаном крцом, да у парче новина смота себи цигарету, и руком показујући да сам себи и успе ракије у чашицу, отежано дишући кроз сломљен нос из кога је повремено цуркала крв коју је брисао надланицом и коју је онда утирао марамicom, говорио шта му је све, када и гдје радио с мајком, или сестром, или женом, или неком рођаком... Иако је свакоме рекао да му пред одлазак на онај свијет мора рећи истину, пошто село нема попа па да се њему исповиједи, сви су се тјешили да је то само булажњење, да од ударца у главу не зна шта говори, да се од тога што бунца ништа није догодило, поготово не онако како он мисли да јесте.

Тек кад је чуо свог вучјака како тужно завија из авлије, пристао је Свето да иде у болницу и изгубио свијест чим смо га изнијели на свјеж ваздух. Одвезао сам га на мадрацу стављеном у приколицу задругара, а трећег дана сам отишао да га вратим у ковчегу. Кад су га изљубили и почели да укуцавају поклопац ковчега, синови су се сјетили да је захтјевао да га сахране са лулом. Једва су пронашли очеву изгрижену лулу у кући препуној родбине и комшија, набили дуван у њу и са кутијом шибица ставили је међу његове укочене прсте, да му мириши под земљом. А кад је дошао дан да спале покојникову одјећу, јер је био ниског раста и синови је не би могли носити ни у штали, или на њиви, нашли су по џеповима добру шаку штипаљки, којима је прикопчавао лулом прогорене рупе на њима.

Па им се десила и трећа несрећа те године. Управнику је циркулар, на којем је резао дрва за зиму, дубоко зарезао шаку. Тако сам и њега возио у приједорску болницу, гдје су му спасили шаку, али су прсти остали непокретни, те се пензионисао у четрдесетој години живота, а наша задруга се, по политичкој директиви и без већег отпора, припојила демировачкој.

Волови су доакали и старцу Милутину, мада су сви које је он узгајао били питоми и троми, и нису га набили на рогове. Довео је најдебљи пар на марвени плац, продао га за добре паре и, са смотком новца закопчаним у задњи џеп, кренуо да прошета петровданским вашаром, од шатре до шатре. Кад је руком посегао за парама, да плати чоканчић ракије који је искапио у *Живом зрадићу* како би лакше допјешачио ку-

ћи, напипао је откопчан и празан џеп, крикнуо у невјерици, ухватио се за груди и простро по каљавом биртијском поду. Донијели су га неки сељани у моју приколицу и, покривеног ђебетом, довезао сам га у село заједно са народом који се враћао с вашара.

Из Сиска сам довезао Пејана Ковачевића, старијег човјека, који је умро од цирозе јетре. Причало се да у кући нема ни флаша ни чаша, већ да ракију пије на цријево из бурета, из дана у дан и из године у годину прослављајући повратак из њемачког заробљеништва. Једном му је жена закопала буре, како би сачувала ракију до славе, а он га нањушио кад је ватра почела да се ложи у кући, ископао га испод пећи и искапио за недјељу дана. Да му се бар мртвом освети, његова удовица је усула воду у литарску флашу и ставила је у ковчег поред покојника.

Прије Пејана сам из сисачке болнице довезао Ђоку Коса, највишег и најјачег човјека у нашем селу, кирицију кога су смрвили букови трупци кад их је сам товарио на платон-гумењак, и који се у болници као курјак борио неколико дана, али није преживио. Кад је чуо да је настрадала муштерија којој је правио највеће ципеле у општини, обућар Вујо је послао поруку Ђокиној удовици да му донесе све мужевљеве ципеле и откупио два преостала пара за више новца него што их је био продао кирицији, добро их нафиксао ималином и ставио по пар у сваки излог.

Тада још нисам имао на путу никаквих проблема с милицијом. У међувремену је изишао закон да се мртваци морају возити у затвореним колима, па ме по Пејана пошаљу камионетом, да га доведем у малој приколици са церадом. Овог пута сам у болници једва изгањао дозволе. Не могу се тек тако добити папири да возиш мртвог човјека, то је сад била читава процедура. Кад сам то све добио, пита ме доктор: „У чему ћете ви тог човјека возити?” „Па у возилу”, одговорим. „Јели затворено?” „Да.” Ја мислио да је церада довољна, да се то рачуна као затворено превозно средство. Али није тако. Мора бити специјално возило. Пита ме којим ћу путем ићи. Кажем му аутопутем. Он одмах јави милицији. Али ја одем на споредни пут, преко Петриње. Дочекају ме саобраћајци у каурској Дубици, пред мостом. „Шта возиш?” „Покојника.” „Ми баш за тобом трагамо. Знаш ли да не смијеш возити у томе?” „Ја друго немам. Послали су ме тако и ја га морам довести, треба га сахранити. А и био ми је комшија.” „Морамо те затворити.” „Ево вама онда камион и мртвац, а ја одох!” И кренем да бјежим преко моста. „Стани, нећемо ти ништа, само га вози! Шта ми да радимо с мртвацем?” Вратим се у камионет и тако се то заврши.

Бјеше неко врело љето, жега и спарина су били притисли земљу као сач, кад се у Сави утопио Бојко Мркаљ, брат покојног Тозе. Купао

је кобилу близу спруда који је вода направила од седре, запетљао се ваљда у улар кад је загазио дубље у воду, или га је грч смотао, и није испливао. Кобила се њиштећи вратила на обалу, а њега је ријека однијела све до Бистрице, гдје су га нашли послије три-четири дана на неком жбуњу, надувеног и нагриженог. Пошаљу ме и по њега. Цио живот се трудио да буде сеоски лопов, али су га сваки пут ухватили, јер је увијек оставио неки траг, или би слабо прикрио плијен. Украде врећу брашна са нечијег тавана и догура је кући на бициклу, не обзирући се што точкови остављају дубок траг у снијегу или блату, који сутрадан милиционере доведе на његов праг. Једном је угазио у коњску балегу пред ковачницом из које је покупио гомилу алата и милицију је пас довео у Срђину кафану, ушао унутра и лизнуо његове ципеле. Кад је из *Живог градића* покрао недјељни пазар, узео је и кугле из билијарског стола и подијелио их дјеци из комшилука, да се играју, па кад су их спазили милиционери, све им је било јасно. Послије робијања у Зеници, причао ми је како је морао да лежи у истој ћелији са затвореником који је силовао сопствену кћер, и да му је присуство тог напасника било мучније и теже од рада у ливници. Тамо је видио и оног терористу, што је унио бомбу у београдски биоскоп.

Сљедеће године утопи се још један Мркаљ, Миле, велика прзница кад се напије. Био је у сватовима, код рођака који је живио на обали Саве, и, пијан као летва, почео је да вријећа једног по једног свадбара, неке и да шамара, све док га нису, кад је стао да псује и пљује госте, избацили из шатора и авлије. Неколико дана се није ништа знало за њега, док га Сава није избацила на спруд иза Орахове. Једни су говорили да је пијан промашио пут и пао у ријеку, други да га је у воду бацио неко од увријеђених рођака, да се тријезни у Сави, а моје је било да га довозем у приколици задругара. Миле је, иначе, први од наших момака успио да, из другог покушаја, побјегне преко границе и стигне чак у Аустралију, али се вратио послије десет година. Од уштећевине је подигао кућу с подрумом и спратом, вриједно радио и живио мирно док је тријезан, а лудио кад се напије.

Кад се задруга у Међећи припојила демировачкој, која је тако добила више тракториста него трактора и службеника више него столица у канцеларијама, ја се поново запослим у Пољопривредном добру. Био сам прилично добар орач и одаберу ме за републичко такмичење тракториста, које се одржавало у Дубици и био је ред да и домаћини имају такмичаре. Освојим два прва мјеста, из орања и спретности у вожњи. Побјеђивао сам и наредне двије године, у Градишци и Модричи. Треће године су ме послали и на савезно такмичење у Скопљу, са још тројицом вјештих тракториста, гдје освојимо прво мјесто као екипа Босне и Херцеговине. Ја сам био најбољи из орања, један из Но-

ве Тополе најбољи на тестирању, а један Сарајлија, исто из наше екипе, побједио је у возњи осмица. Тако смо освојили и прво екипно мјесто. Пошто сам већ био троструки првак Босне и Херцеговине, дали су мени пехар да га донесем у наше пољопривредно добро, гдје је стављен у витрину код директора. Кад год свратим у његову канцеларију, ја упитам: „Ко заради онај пехар?“, а директор вели: „Па ваљда пише тамо!“ и увијек ме почасту. Имао је добру ракију, шљивовицу из Бјелајаца, сипао ми је у велику чашу. И кад је прешао у Пилану, сваки сусрет с њим је био срдачан, уз чашицу коњака.

Оних дана кад се у Београду припремала Титова сахрана, довезао сам из градишке болнице Јефтаново смрскано тијело. Џаба сам јурио, како су тражили борци из нашег села, колико год је трактор могао да издржи, јер је стигла директива из општинског комитета да се он не смије сахранити прије Тита, како би народ могао да одгледа телевизијски пренос маршаловете сахране.

С том партијском директивом би се сигурно сложио и покојник. Јер, чувши на транзистору за Титову смрт, отворио је Јефтан прозор одјела за душевне болеснике и са другог спрата полетио за душом мртвог команданта и предсједника, који се с њим увијек посебно руковао на пријемима и конгресима, гдје су га слали у делегацијама јасеновачких логораша или козарских партизана, а да сада буде први сахрањен и војници да прво њему у част испале плотун, и то на сеоском гробљу?! Као јунак пробоја логораша из Јасеновца, био је предложен за народног хероја, али му је то признање ускраћено јер се дочуло како је стрељао неколико заробљених усташа кад је сазнао да му је цијела породица и сва родбина убијена.

Ваљда зато што је од рата прошло три и по деценије, помрачење Јефтанове свијести није пратила пјена на устима и ваљање по блату и прабини, како сам видио у свом дјетињству. Док није на превару смјештен у болницу, он је по цио дан у нашим њивама опкољавао непријатељске бункере и пуцао трофејним пиштољем, да је право чудо што никога није убио. Трчао је пољским путевима и међама, падао тешко рањен и ускрсавао из јарака препуних мртваца из његове уобразиље, пуцао по кукурузиштима, пластовима сијена, крстинама и балама сламе на стрњиштима, издавао наредбе, позивао у јуриш, прескакао јарке и газио кроз баре и канале, пробијао или стезао обруч, са бусеном умјесто бомбе кидисао на утваре. Гађао је и распета страшила на међама и гипсане Исусе на раскршћима. Шенлучио је, а копачи и косци бјежали испред куршума. Синови су га пратили у стопу, чекајући да се призове памети или изнемогне и стропошта у јарак или бразду, те га у ћебету, као рањеника, доносили кући, све док га лажним позивом за високи партијски скуп нису намамили у болницу.

Најжалије ми је било старог Бубеке, највеселијег човјека кога смо имали. Било ми је као да сопственог оца довозим мртваг кући, јер он је био једини свједок, кога сам знао, погибије мог оца. Њих двојица су из Трепче, гдје су их Швабе депортовале да раде у руднику, побјегли у партизане и мој отац је у једној борби с Нијемцима погинуо од метка који је пробио труле даске бунарског сантрача иза кога се крио. Бубека је преживио рат, али не и његова породица, жена и троје дјеце, а мој отац, падало ми је на памет понекад, жртвовао је свој живот да би нас шесторо и мајка остали живи у тој кланици. Несаломивог ведрога духа, којим се опирао свим ратним и поратним искушењима, змогао је Бубека снаге да се поново ожени и изроди још двоје дјеце.

Кад је био сасвим мало дијете – а о томе, као и о свему, Бубека је радо и весело причао – мајка га је опила ракијом, успавала га тако и спаковала у кофер, да би с њим ушла на брод за Америку и отпутовала код мужа који је радио у чикашким челичанама. Али, дјечачић се пробудио и заплакао прије него што је мати ступила на палубу и њен план је пропао. Тако је дочекао и да се, послвије осамдесет година, мртав труцка у приколици мог задругара. Овог пута се није пробудио, нити заплакао. Али сам зато ја плакао, и за њим, и за својим оцем, коме ни гроб не знам.

Из дубичке мртвачнице морао сам да довезем и троструког убицу Марка. Заклао је жену и одлежао десетак година у Зеници. Кад је дошао кући, посвађао се са зетом, те је и њега убио. Пред нови излазак из затвора намртво је обућарским шилом избо доушника из ћелије и по трећи пут провео десет година у Зеници. Није могао да се одвикне од ходања по ћелији, па је то од зоре до мрака практиковао и у соби коју му је син додијелио и која није била већа од затворске самице. Вратио се у село стар и оронуро, а очи су му и даље сијевале као муња. Али се та страшна муња ипак угасила, кад га је погодио рикошет на свадби његове унукe. Милиција је одвезла тијело на обдукцију, а онда су послали мене да га вратим кући, да би га оплакали и сахранили. Не знам само како је неко могао да за таквим плаче.

Једно вријеме сам радио на шљункари, прво на багеру, па на утоваривачу, а онда сам постао шофер новом директору. Тад сам волгом возио и храну радницима на шљункари, а и куварице на скровита мјеста. Два-три пута сам морао, пошто је волга била типа караван, да у њој возим и мртваце. Први је био радник са шљункаре, младић са гомилом бубуљица на лицу, који је набасао на нечији одбачен жилет и обријао се њиме, одмах добио тровање крви и умро у болничкој чекаоници, прије него што је дежурни доктор стигао да га прегледа. Онако, само у ћебету којим је због грознице био огрнут, вратио сам га у управу предузеће, а онда, у ковчегу, одвезао у његово село.

Росу Кукић сам довезао из Београда. Била је још млада дјевојка кад је умрла. Није јој ваљала крв, обољела је од леукемије. Било је лето и са мном су ишла још једна кола, са возачем који је требало да се смјењује са мном у волги. Кад смо дошли у мртвачницу, ми њу нисмо познали. Базен је био пун лешева. Пливају једни преко других. На таблицама свезаним за табане пише ко је ко, али се то поклопило, замрсило, измијешало доље у оној текућини. Неком чакљом смо привлачили једног по једног, док нисмо прочитали и њено име. Радници мртвачнице су је обукли у одјећу коју смо донијели и залетовали поклопац. Мислио сам да се неће осјећати, да су добро залетовали, и ставио сам сандук позади у гепек. Али негдје код Шида сунце увелико утрија и из ковчега стаде да смрди. Нисам знао да су при летовању поклопца прескакали по пола метра. Почне мене смрад да гуши, не може се издржати. Кад више нисам могао да трпим, отворим врата на гепеку и лептир-стакло поред себе. Више није смрдило, али ме је пропукх умлатио. Возач, који је требало да ме замијени на пола пута, одјуррио је испред мене и нашао сам га тек у Новској, у мотелу, кад сам скренуо са аутопута према нашем мјесту, како ме чека с пићем и мезом. Понудио је и мене пићем и јелом, али мени није било ни до чега. Кад смо стигли у двориште покојнице, и ту су ме нудили да заложим и попијем, али ја сам одбијао, јер ми је била мучнина од свега. Отишао сам одмах у болницу, кад оно – имам упалу плућа.

Возио сам у волги и жену Милоша Кондића, која је умрла у болници у Дубици. Само што сам дошао с посла, кад ми јављају да се одмах вратим, чека ме шеф Марин. Неће да ми кажу шта треба да радим, само да ме чека. Нађем Марина. С њим и брат покојнице. Кажу ми да су добили директорово одобрење за кола, па да покојницу довезем кући. „Људи, ја возим храну у тим колима. Како сад да возим мртваца, а сутра храну?! Радници ће чути, имаћу великих проблема.” „Па директор је рекао!” Шта да радим? Нити смијем возити, нити смијем одбити. Нема ми друге него да ковчег опет ставим у гепек, па шта буде.

Кад смо покојницу довезли и унијели у собу, нема њеног мужа у кући. Као да се негдје сакрио. Комшиница која нас је дочекала, видјевши да смо се смрзли, каже да би нам скувала ракију и каву, али да је Милош закључао кухињу кад је отишао из куће. „Закључао пиће, а вас оставио у кући?!” чудим се ја. „То му је обичај. Кад год излази из куће, још док му је жена била жива, он све ствари закључава, нарочито храну и пиће”, појада нам се она. Окренем се да идем и сретнем Милоша у предсобљу, долази однекуд. Вели да се вратим у кућу, да се почастим и попијем за душу покојнице. Вратим се и, док је он сипао ракију, запалим цигарету. Кад он то угледа, викну бијесно: „Срам те било! Зашто пушиш у мојој кући?!”

Па је кренуо рат и у селу се престало умирати. И болесни и здрави су то оставили за касније, кад се не буде гинуло, а погинуле су са удаљених линија фронта довозили војнички камиони и на мене се заборавило.

Ја сам сигурно претјерао с причом, али још да ти ово кажем. Досадио ми је рад на шљункари, а и трчкарање на сваки директоров миг, па ти ја лијепо пређем да возим камион, фапа са приколицом. А када је, послјије дејтонских преговора, кренула српска бјежанија из Сарајева, пошаљу ме чак на Илицу, да довезем намјештај неког професора из нашег краја. Потоварили смо у приколицу оскудну професорову имовину, а онда отворили његову породичну гробницу и извадили два ковчега, братов и мајчин, смјестили их између намјештаја. Не могу ја да прођем без мртвачких сандука, па то ти је. Док смо увезивали конопце око ковчега, рече да му је отац погинуо у партизанима и никада се није сазнало гдје је покопан. Зато нипошто неће да изгуби и њихове гробове. „То је све што имам”, вајкао се успут. Жена га напустила кад му је брат отишао у српску војску. Мајка му је погинула на балкону. Код комшије били сватови, пјевало се и пуцало у дворишту, а братовљева ћеркица изишла да види младу у колу. Баба је дотрчала за њом и само што ју је гурнула у собу, с врха Игмана долети муслиманска граната на сватове. Мајку му је гелер погодио у леђа намртво, а неколико рањених свадбара у дворишту је пребачено у болницу. Спровод сутрадан нису гађали, а снаја је са ћерком отишла у Србију, у избјеглиштво. Послије му и брата мртвог довели.

Прешавши линију разграничења, професор је предложио да станемо и попијемо нешто. Ноћ је већ лијегала на брда и нисмо имали много времена, журно смо попили и кафу и ракију. А кад смо изишли из биртије, паркиралиште је било пусто, без мог камиона. Угледали смо полицајца. Чувши да су у приколици и сандуци са ископаним покојницима, назвао је контролне пунктове, дигао узбуну. Убрзо је јављено да је камион нађен, а лопови да су успјели побјећи. „Врага су побјегли! Пустили су их за марке!”, рекао је љутито полицајац и зауставио трактор, који нас одвезе до камиона.

Намјештај није диран, али у приколици нема сандука, ни крстача. Трчали смо назад, један једном, други другом ивицом пута. Ноћ је падала и избјегличка возила су се проређивала. Загледали смо јарке и грмове, не обраћајући пажњу ни на шта друго. А онда смо у једном потоку угледали и сандуке и крстаче, стрчали до њих и одахнули. Једва смо их извукли на пут. Он је остао да их чува, а ја отрчао назад по камион, плашећи се да га браћа Срби опет нису узели. Овога пута су га заобишли, а схватим одмах и зашто. Мотор никако да упали, нема горива. У силном бјекству имале су лопуже времена и да испразне резервоар. Наишла је ифорска цистерна и војници су ми усугли нафту.

А јеси ли чуо шта се десило недавно Бањчевом сину? Морам ти онда и то испричати. Да не повјерујеш. Ухватио му комбајн радничку блузу, увукао га у бубањ и смрвио му ноге, као вршалица Тинги прије педесет и више година. Срећом да је био снажан мушкарац и да је имао мобилни телефон у џепу. А и није нагло пропао као Тинго, већ су га зупчаници лагано увлачили у бубањ. Ухватио се једном руком за неку шипку и није се дао да буде више увучен у жрвањ, а другом је извадио мобилни и јавио оцу шта се догађа. Бањац и ја смо одмах дојурили колима на њиву; искључио сам комбајн и некако смо га, кад сам рашрафио зупчанике, извукли из бубња, смрсканог и крвавог као што је био Тинго. До болнице сам возио као луд, престижући све живо, као да возим мерцу, а не вартбург. Доктори су успјели да му спасе живот, али не и ноге. Да је Тинго имао бар мало његове среће, сад би имао неку годину више од мене.

Умро је и Милош Кондић. Био је у завади са цијелим селом и, како би се тобоже осветио комшијама, с којима више ни мртав није желио да буде на истом мјесту, па ни са покојном женом, на самрти је тражио од своје дјеце да буде кремиран и сахрањен у Београду, гдје сви они живе. Његов син ми је понудио лијепе паре да га превезем до Београда у погребном ауту које је недавно набавило дубичко комунално предузеће, а шофер се не усуђује да вози аутопутем, јер се плаши да га хрватска полиција, због ратне прошлости, не ухапси на граници. Али сам ја сада у пензији, више нико не може да ми нареди, и одбио сам.

Не могу да му опростим за онај дан, кад сам му довезао мртву жену. До поноћи сам рибао ауто са свиме и свачим, како бих сутрадан могао да превезем храну радницима, а Милош мени не даде ни цигарету да уз кафу попушим у његовој кући.

А и нисам ти више за тако дуге вожње, има млађих, на њима свијет остаје, па и брига за покојнике. Нешто су ми и плућа ослабила, кашљем ко маторо магаре. Доктори врте главом, слали ме и у Бањалуку на претраге, прописали ми скупе љекове, што се морају прво наручити у апотеци и чекати да стигну, ко да ми није преша, тако да много баш и не вјерујем кад ме храбре.

Само не знам какве ми то вајде може бити од љекова и храбрења? Откад ми је нека пијана будала згазила супругу, ту пред кућом, на цести, питам се шта и ја још тражим на земљи... Неко вече ми је дошла у сну. Лупа на врата, гунђа нешто, познајем јој глас, па груну у њих и врата падосе. Кажем јој: „Што развали врата, женска главо, кад знаш да су откључана? Нису ти то врата Милоша Кондића. А и откуд ти толика снага?“ Она држи најлонску кесу с половином курузе, коју је понијела комшиници кад је згажена док је прелазила цесту, и једва

изговори: „Журила сам да те видим, па сам заборавила да не закључа-
ваш кућу.” Цијелог живота журила, па пожурила и да је сањам. Ето,
можда је стварно дошла само да ме види, али ће прије бити да је коп-
ка када ћу стићи под црни мрамор који сам јој ставио на гроб кад су
ми исплатили осигурање за њену погибију. А врата не закључавам ка-
ко их комшије не би морале разваљивати ако умрем у кући.

Ајд, живили!